

**СТАНОВИЩЕ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ В ПЕРШІ РОКИ
ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ**

Проблема діяльності масових громадських організацій, зокрема профспілок, в радянській Україні є досить актуальною, особливо в умовах розбудови незалежної української держави, коли йде пошук шляхів для створення демократичного громадянського суспільства.

Історіографія діяльності профспілкового руху, що тісно пов'язана з історією соціальних змін і політичних процесів в Україні, розпочала своє формування ще у 1920-ті роки і активно продовжується в наш час. На думку окремих сучасних історіографів, її можна поділити на три етапи. Перший охоплює 1920-ті – першу половину 50-х рр.; наступний – другу половину 1950-х – 80-ті рр.; сучасний – розпочинається з 1991 року.¹

На першому етапі результати та перспективи більшовицьких суспільно-політичних та економічних перетворень зумовили появу цілої низки як спеціальної, так і публіцистичної літератури. Авторами деяких перших праць були люди, котрі у свій час пройшли стару школу статистично-облікової або науково-дослідної роботи. Їх публікації відрізняється високим науковим стилем. Основну ж масу літератури, що відноситься до першого історіографічного періоду, складають агітаційно-пропагандистські брошури, авторами яких були нерідко самі учасники профспілкових організацій. За приблизними підрахунками А.М. Панфілової, лише за період з 1923 по 1930 р. з питань профспілкового руху вийшло 2714 книг, брошур, збірників, статей, спогадів.² Ці праці водночас заклали підвалини догматичних підходів у висвітлення історії профспілкового руху в Україні, які ще довго панували у середовищі офіційної історичної науки. Ряди цифр, відсотків, показників росту, як правило, були відірвані від життєвих проблем пересічного представника будь-якої профспілкової організації. На довгі роки місце реальної особистості, людини-господаря заступить безликий радянський профактивіст, який стоїть в авангарді утопічного світлого майбутнього.

Висвітлення діяльності тих чи інших профспілкових організацій не було збалансованим. Значно більше публікацій того періоду присвячені діяльності представників промислової галузі, транспорту, зв'язку, менше розумової праці. Це пояснюється неоднаковою, з точки зору більшовицьких лідерів, суспільно-політичною роллю різних профспілкових організацій та, головне, ефективністю реалізації через них більшовицької ідеологічної доктрини.

З кінця 30-х років прослідковується певний спад інтересу до історії профспілкового руху. Число опублікованих праць було незначним. Це, як правило, окремі брошури навчально-методичного характеру, кількість сторінок яких рідко перевищує п'ятдесят.

З початком 50-х років помітно посилюється увага до діяльності профспілкових організацій як з боку журналістів, так і істориків партії. В цей період з'являються перші узагальнюючі наукові праці. Незважаючи на те, що всі вони „доводять” роль партійного керівництва у роботі профспілкових організацій, в них вже зроблено ряд теоретичних висновків та узагальнень, поставлені нові проблеми. Але більшість цих досліджень написана на загальносоюзних матеріалах, де дуже поверхово зосереджена увага на розвитку профспілок в Україні.

Першою дослідницькою працею з історії профспілок України стала книга А.Слуцького та В. Сидоренка.³ Хоча вона й носила публіцистичний характер, в ній зроблено корінний перелом у висвітленні проблем історії профспілкового руху в країні, зокрема в питаннях щодо ролі окремих партійних лідерів у роботі профспілок.

Радянська історіографія доводила, що профспілкові організації – це „передавальний пас від влади до мас”, змальовувала їх у нерозривній єдності із комуністичною ідеологією, партією та натхненною дармовою працею. Саме під таким кутом зору змушені були розглядати профспілкові організації радянські дослідники до початку 1990-х років. Лише

падіння радянської імперії зумовило процес деміфологізації цих важливих для суспільства об'єднань громадян. Нові умови перебування історичної науки сприяли появі об'єктивних і неупереджених досліджень з даної проблеми. Питання діяльності профспілок у період формування тоталітарної системи висвітлюють у своїх працях такі українські вчені як В.М.Даниленко⁴, Г.В.Касьянов, С.В.Кульчицький⁵, В.Ф.Кондрашов⁶, О.М.Мовчан⁷, В.Ф.Цвях⁸, А. Шаблій⁹ та ін.

Завдання даного повідомлення вбачається в тому, щоб з'ясувати об'єктивне становище профспілкових організацій України на початку 20-х рр. та показати реальне місце профспілок у суспільно-економічних планах більшовицького режиму.

У одній із своїх праць, присвячених міжвоєнному періоду нашої історії, С.В.Кульчицький на прикладі гострого протистояння між Леніним і Троцьким показує, наскільки важливими були профспілкові організації для більшовицького режиму.¹⁰ Більшовики будь-якою ціною намагалися втримати під своїм контролем робітничі маси, майже насильно згуртовані навколо „оновлених” профспілок. „Завдання полягає в тому, – йшлося на X з'їзді партії – щоб ще більше завоювати для радянської держави ці масові безпартійні організації, де могли б перебувати робітники різних політичних поглядів, грамотні і неграмотні, віруючі і невіруючі....”¹¹ А через дуже короткий час після цього з'їзду в Україні ініціюється проведення „тижнів професійного руху”. Це не були заклики профспілкових лідерів до боротьби пролетаріату за свої права, підвищення заробітної плати чи покращення умов життя і праці. „Основним завданням „тижня” є те, щоб відірвати кожного члена профспілки від його другорядних завдань і посвятити його в ті завдання, які ставить перед собою професійний рух...”¹² Завдання були нагальні і практичні: робота спілок повинна бути зорієнтована на залучення широких робітничих мас до активної діяльності по відновленню економічної могутності країни.

Проте повною несподіванкою для більшовиків стали масові добровільні виходи робітників різних галузей промисловості із профспілкових організацій. Падіння чисельності членів профспілок спостерігалось по всіх губерніях тодішньої України, незалежно від того належали вони до промислових чи аграрних. На VI Всеукраїнській конференції КП(б)У відзначалося, що „... профспілковий рух настільки виснажений, що ми фактично втратили можливість проводити комуністичний вплив на робітничі маси...”¹³

Пік масових виходів припадає на другу половину 1922 р. Якщо в липні 1921 р. членством у профспілках України було охоплено 1.473.682 чол., то у жовтні 1922 р. – 794.350 чол. За п'ятнадцять місяців кількість членів союзів зменшилася на 46 %.¹⁴

У нижченаведеній таблиці розміщені дані кількості членів галузевих професійних спілок України станом на 1 жовтня 1921 та 1 жовтня 1922 р.¹⁵

№	Профспілки	1921 р.	1922 р.
1.	С/г робітників	72512	52721
2.	Гірників	113925	85650
3.	Металістів	107143	92857
4.	Шкіряників	24272	15003
5.	Хіміків	17351	17400
6.	Цукровиків	40497	20054
7.	Харчовиків	69734	42461
8.	Текстильників	6777	7134
9.	Шевців	15635	6081
10.	Друкарів	13143	8603
11.	Паперової пром.	1653	1184
12.	Деревообробної пром.	21936	8541
13.	Будівельників	54185	16470
14.	Залізничників	207896	126175

15.	Водного транспорту	31339	13462
16.	Місцевого транспорту	29275	17413
17.	Народного зв'язку	37199	18998
18.	Радторгслужбовців	188382	85573
19.	Медсанпраці	106664	54688
20.	Освіти і мистецтв	156988	77064
21.	Комунального госп.	37010	20887
22.	Народного харчування	21024	5931
	Всього	1370540	794350

Причини різкого скорочення профспілкових організацій не приховувалися. Серед таких мотивів як тяжка економічна криза, голод в Україні влада констатувала і введення нової економічної політики. Це є свідченням того, що більша частина промислового пролетаріату України була не лише тісно пов'язана з сільським господарством, а й прагнула до заможнішого життя через дозволена приватну торгівлю. До цих об'єктивних причин можна додати і те, що в липні 1921 р. відбувся перехід від обов'язкового членства у профспілках до добровільного. Ідеї НЕПу, які поступово охоплювали суспільство, на відміну від командних методів часів військового комунізму, були природними і зрозумілими для більшості населення України.

Проте через деякий час влада не лише зуміла впоратися із профспілковою кризою, а й змінити організаційну структуру профспілкових організацій. Вони були перебудовані за виробничо-галузевим принципом. Усі працюючі на одному підприємстві або в установі, незалежно від професії, об'єднувалися в одну галузеву спілку. Вступ до спілки не був чітко обумовленим, що давало можливість її керівникам приймати до організації цілі трудові колективи без особистої згоди на те їх членів. На середину 1924 року за допомогою різних адміністративних методів в Україні нараховувалося 24 галузеві спілки, які об'єднували 1 млн. 174 тис. працівників. Найчисельнішими з-поміж них були спілки індустріальної галузі – 50,8 %.¹⁶

До середини 20-х рр. профспілковий рух лише набував потрібного владі розмаху. На ІХ з'їзді КП(б)У, що відбувся у грудні 1925 р., продовжується формулювання не гарантій соціального захисту трудящих, а завдань і обов'язків останніх як членів профспілкових організацій.

Формуючись на засадах добровільних масових громадських організацій, – і замість того аби безпосередньо займатися соціальним захистом своїх членів та лобюванням їхніх виробничих інтересів, профспілки України поступово перетворюються у слухняних виконавців соціально-економічних програм більшовицького уряду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Коцур В.П., Коцур А.П. Історіографія історії України. – Чернівці, 1999. – С. 315; 2. Панфилова А.М. Советские профсоюзы в историографии 1917-1930 гг. - В сб. „Очерки по историографии советского общества”.- М., 1967. – С. 245; 3. А. Слуцкий та В. Сидоренко. Профсоюзы Украины после победы Великого Октября. – К., 1961; 4. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицкий С.В. Сталинизм на Украине: 20-30-ті роки. – К., 1991; 5. Кульчицкий С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.). – К., 1995; 6. Кондрашов В.Ф. Створення та діяльність профспілки сільськогосподарських робітників України (1920-1931 рр.) // 90 років виникнення масового профспілкового руху в Україні: Матеріали наук. конференції “Профспілковий рух в Україні: актуальні проблеми, теорії історії і сучасності”, присвяченої 90-річчю виникнення масового профспілкового руху в Україні. – К., 1996; 7. Мовчан О.М. Професійні спілки сільськогосподарських робітників України у перше десятиліття радянської влади // Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі. – К., 2000; 8. Цвях В. Профспілки. Від „школи комунізму” до соціального партнерства. // Віче. – 2002. - № 1; 9. Шаблій А. Профспілки особливого призначення // Пам'ятки України. – 1999. - № 2; 10. Кульчицкий С.В. УСРР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.). – К., 1995. – С. 98; 11. О роли и задачах профсоюзов. X съезд РКП(б), 8-16. III. 1921 г. КПСС в резолюциях..., - М., 1970. - Т.2, – С. 231; 12. Неделя профдвижения // Коммунист. – 1921. – 27 марта; 13. Бюллетень VI Всеукраинской конференции КП(б)У. 9-13 декабря. 1921 г. - Харьков, 1921. - С. 111; 14. Борисов Л. Численность и состав союзов Украины. //

Вестник профдвижения Украины. -1924. - № 41. - С. 32; 15. Україна. Статистичний щорічник на 1928 рік. – Харків, 1928. – С. 255; 16. Второй съезд профсоюзов Украины. 3-8 ноября 1924 г.: Стенографический отчет. – Харків, 1924. – С. 15.

О.П. Реснит

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ І ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН: СПРОБА ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Історія незрідка дарує науковцям можливість проведення паралелей, пошуку асоціацій між окремими, часом доволі віддаленими хронологічно подіями. Клію ніби дає уроки, повторюючи деякі історичні сюжети (хоча і з певними змінами), та людство вперто не бажає їх засвоювати. При цьому замість того, щоб засісти за підручник з історії, воно знову і знову береться за зброю.

XX століття двічі вибухнуло світовими війнами, в результаті яких у тодішньому світоустрої відбулися кардинальні зрушення. Свідомо оминаючи все розмаїття проблем, пов'язаних з I та II світовими збройними конфліктами, визначимо об'єктом даної розвідки українське питання: його міжнародний статус, ідеологічне й організаційне оформлення, засоби реалізації та реальні наслідки.

Не претендуючи на повноту висвітлення цієї багатопланової теми, зупинимось на ключових її елементах.

Привабливе геостратегічне становище України робило її предметом зазіхань з боку різних держав задовго до XX ст. Однак в епоху імперіалізму її значення особливо зросло: економічний потенціал, географічне місцезнаходження визначили українським етнічним територіям роль “яблука розбрату.”

Так, президія Пангерманського союзу у серпні 1914 р. серед інших завдань майбутньої війни висунула й таке: розчленування Росії на частини, оволодіння Польщею, Литвою, Білорусією, Україною, прибалтійськими губерніями для розселення німецьких колоністів.

Австро-Угорщина також заявляла претензії на територіальні прирощення за рахунок південнослов'янських земель, а за певних умов – Волині й Поділля.¹

Спекулюючи на ідеях панславізму і прикриваючись дипломатичною риторикою, російський царизм приміряв на себе лати захисника всіх слов'янських народів. Насправді у Санкт-Петербурзі сподівалися під гаслом об'єднання “єдинокровних братів-русинів” зі східнослов'янським материком відсунути кордони імперії до Карпатських перевалів.

Лише українців ніхто не запитував, чого вони прагнуть та чого чекають від урядів зазначених країн.

Недвозначно позначали свої позиції щодо України й майбутні учасники Другої світової війни. У виступі на з'їзді націонал-соціалістичної партії у 1936 р. А.Гітлер відверто просторікував: “Якби ми мали у розпорядженні безмежні сировинні багатства Уралу, ліси Сибіру, і якби неосяжні родючі рівнини України знаходилися в межах Німеччини, – ми мали б усе.”²

Експансіоністські плани Угорщини щодо Закарпаття були втілені в життя шляхом збройної агресії проти Карпатської України, яка восени 1938 р. одержала статус автономії у складі Чехословаччини.

Не залишала жодних сумнівів позиція Варшави щодо України. Під час зустрічей міністра закордонних справ Польщі Й. Бека з його німецьким колегою Й. Ріббентропом в якості компенсації за “возз'єднання” Данцига з Німеччиною й антирадянську позицію польського уряду Берлін гарантував прихильний нейтралітет стосовно східного вектора політичного курсу Варшави. “Я запитав Бека, – самовдоволено писав Ріббентроп, – чи не відмовилися вони від честолюбних прагнень маршала Пілсудського в цьому напрямі, тобто від претензій на Україну. На це він відповів мені, що вони вже були в самому Києві, ці прагнення безсумнівно, все ще живі й сьогодні.”³